

Sághy Marianne (1961) az ELTE Közép- és Koraújkori Egyetemes Történeti Tanszékének docense és a Central European University Középkortörténeti Tanszékének oktatója. Kutatási területe a késő antik és középkori egyháztörténet és politikai gondolkodás. Könyvet írt a szentkultusz római kezdeteiről: *Versek és vértanúk. A római mártírkultusz Damasus pápa korában, 366–384 A. D.*, (Budapest, 2003). Lefordította Nagy Szent Gergely pápa *A lelkipásztor kézikönyve* című művét (Budapest, 2004), valamint Peter Brown *Szent Ágoston élete* (Budapest, 2003) és Robert Markus *Nagy Szent Gergely élete és kora* című munkáját.

Angyali élet

Az egyiptomi szerzetesség hatása Itáliában és Galliában a 4–5. században

Sághy Marianne

Jézus követői távol tartották magukat a világtól, vagyonközösséget alkottak, önmegtartóztató életet éltek. Szerzetességről azonban még nincs szó sem az evangéliumokban, sem az *Apostolok Cselekedeteiben*. A szerzetesség újjátás a kereszténység történetében: a 3–4. század során alakult ki. Ekkoriban sokasodott meg azoknak a keresztényeknek a száma Palesztinában, Szíriában és Egyiptomban, akik elhagyták a várost és kivonultak a pusztába, hogy itt Istennek szentelt, tökéletes keresztény életet éljenek. Ezrével sereglettek a sivatagba, „várost csináltak a pusztából”. Kivonulásukat (*anakhórészis*, *secessio*) vallásos meggyőződésük motiválta, döntésükben azonban társadalmi, sőt gazdasági indokok is közrejátszhattak. A mozgalom megindulása többféle, egymást kiegészítő indokkal magyarázható: (1) a hívő a bűnös világtól távol, magába vonulva akarta Krisztust követni; (2) a kopt parasztok a római adószedők elől menekültek a sivatagba; (3) a konstantini fordulat után az „igazi” keresztények hátat fordítottak a „hivatalos”, császárilag szponzorált egyháznak és a csak névleg kereszténnyé vált társadalomnak, hogy autentikus keresztény életet éljenek; (4) az üldözések megszüntével a mártírok hőies tanúságtételét Krisztus mellett a remete és a szerzetes folytatta vértelen vértanúságával (*martyrium sine cruore*). A puszták lakóhelye, egyben az Istennel való találkozás kitüntetett helyszíne volt, ahol maradéktalanul megvalósulhatott a Krisztuskövetés (*sequela Christi*) keresztény eszménye, mely a 313 után Nagy Konstantin által bevezetett türelmi rendelet után már nemcsak az átlagkeresztények életvitelétől, hanem az intézményes egyház gyakorlatától is különbözött. Az egyéni elhatározáson alapuló szerzetesség alternatívát kínált a hivatalos egyházzal és a világi társadalommal szemben. Független, „ellenzéki” mozgalom volt, melyet a püspökök igyekeztek irányításuk alá vonni.

A vallás- és egyháztörténet az askétamozgalom kezdetét a remeteség (*anakhórétizmus*), illetve a szerzetesség (*koinobia*, *coenobitizmus*) egyiptomi vezéralakjai, Antal (256–356) és Pakhómiosz (288–347) fellépésétől számítja. Mikor szereztek tudomást a keleti szerzetességről a Római Birodalom nyugati felében? Hogyan és kik között terjedt a mozgalom a latin keresztények között? Írásom az egyiptomi monachizmus itáliai és galliai hatástörténetének egy fejezetét mutatja be a római keresztény askéta hölgyek, illetve a lerinumi szerzetesközösség példáján, megvizsgálva, hogyan vált a szerzetesség eretnekgyanus, megvetett marginális mozgalomból elismert elitkultúrává. Nemcsak a szerzetesség megítélése, hanem társadalmi befogadókörzege is megváltozott: míg Egyiptomban a szerzetesség szerény körülmények között élő átlagkeresztényeket vonzott, Itáliában és Galliában a leggazdagabb és legerősebb arisztokraták lettek lelkes hívei. A szerzetesi ideál – melynek életerejét immár több mint másfélezer éve szüntelen megújulása bizonyítja – kezdettől különböző társadalmi rétegeket szólított meg, de közben maga is átalakult.

[...] Boldog Pál már száztizenhárom éve élte szent életét a földön, Antal pedig egy másik sivatagban kilencvendik évét taposta, amikor Antalnak – ahogy ő maga többször mesélte – az a gondolata támadt, hogy ő az egyetlen tökéletes szerzetes, aki sivatagban él. Azonban azon az éjjel álmában azt a kinyilatkoztatást kapta, hogy mélyen bent a sivatagban él egy nálánál sokkal tökéletesebb ember, és útra kell kelnie, hogy meglátogassa. Ahogy pirkadni kezdett, a tiszteletre méltó vénség roskatag tagjait tüstént egy botra támasztotta mint vezetőjére, és útnak eredt, de maga sem tudta milyen irányba. Dél felé aztán kezdett ám égetni a meleg, mert fölülről ugyancsak fűtött a nap, de megkezdett újtától nem tudta visszariasztani. Közben ezt mondogatta: elhiszem Istenemnek, hogy majd csak megmutatja nekem szolgatársamat, hiszen megígérte. Alighogy ezt kimondta, előtte áll ám egy félig ember, félig ló formájú alak, olyasféle, akire a költők a hippokentaurusz nevet akasztották. Az öreg, megpillantva őt, az üdvözítő kereszt jelével vérezte föl homlokát, és így szólította meg: Hé, merreflé lakik itt az Isten szolgája? Az pedig valamiféle barbár nyekergést hallatott, inkább törve, mint mondván a szavakat, miközben megpróbált szőrtől duzzadó pofájából szívélyes üdvözlést előcsalogatni. Majd kinyújtott jobbával megmutatta a kívánt útirányt, azután sebes futással nekivágott a sík mezőnek, és eltűnt Antal káprázó szeme elől. Nem tudhatjuk, vajon az ördög tréfálta meg őt, hogy elijesze, vagy pedig a különös élőlényekben oly termékeny sivatag ilyen bestiát is terem. [...]

Antal folytatta útját [...] csak a vadállat nyomát látta és a végtelen sivatagot. Nem tudta, mit csináljon, merre irányítsa lépteit. Már a második nap is eltelt. Csak egyetlen reménye maradt: makacsul hitte, hogy Krisztus nem hagyhatja el. Amikor rátört a sötétség, másodszer is imádkozással töltötte az éjszakát, és pirkadatkor a bizonytalan világosságban látja ám, hogy nem messze egy anyafarkas, a tikkasztó hőségétől lihegve, a hegy lába felé igyekszik. Antal szemmel tartotta az állatot, és egy barlang közelébe érkezett, ahol a vadállat eltűnt. Megpróbált benézni. Bár a kíváncsiság nagyon fúrta az oldalát, a nagy sötétség miatt semmit sem látott. Azonban ahogy a Szentírás mondja, a „tökéletes szeretet elűzi a félelmet”, óvatosan lépve, visszafojtott lélegzettel belépett a barlangba, mint egy ügyes felderítő, és szép lassan előrehaladva, gyakran meg-megállt, és fülét hegyezve hallgatódzott. Végül borzalmas vak sötétségben, messzi távolban valamiféle fényt pillantott meg, és sóvárogva kezdett sietni feléje, de egy kőben megbotlott, nagy zajt csapott. A zaj hallatára boldog Pál becsukta és elrekesztelte ajtaját, amely mindaddig nyitva állt. Antal pedig lerogyott az ajtó elé, és egészen a hatodik óráig, sőt még tovább is könyörgött a beboácsátásért, ilyeneket mondván: „Tudod, hogy ki vagyok, honnan és miért jöttem. Tudatában vagyok an-

I. ALEXANDRIÁTÓL RÓMÁIG: VIRGO DEO DICATA

*A világ fiai nősülnek és férjhez mennek.
Akik pedig méltók rá, hogy eljussanak a
másik világba és a halálból való feltámadásra,
nem nősülnek s nem is mennek férjhez.
Hiszen már meg sem halhatnak többé,
mert az angyalokhoz hasonlítanak, és az Istennek fiai,
mert feltámadtak.
Lk 20,34–36.*

Az egyiptomi remetemozgalomról a Római Birodalom nyugati felében élő keresztények a II. Constantius császár által 335–337 között Trierbe, majd 339-től 346-ig Rómába száműzött alexandriai püspöktől, Athanasziosztól értesültek, akinek tarsolyában nemcsak a legfrissebb metafizikai botrányok lapultak, hanem az egyiptomi sivatagban élő remetéről és szerzetesekről is bámulatos történeteket mesélt.

Athanasziosz 356-7 táján írta meg a tehetős kopt parasztivadékból a remetemozgalom megalapítójává vált Nagy Szent Antal életrajzát (*Vita Antonii*), az első és legnagyobb hatású keresztény életrajzot, melyet 370-374 táján Evagrius Ponticus latinra fordított. Ágostonnak 386-ban a milánói kertben Ponticianus beszél Antaltól: a *Vallomásokból* tudjuk, mekkora hatása volt az egyiptomi szerzetes történetének még a század végén is és mekkora szerepet játszott Ágoston megtérésében. Képzeltük, milyen óriási befolyást gyakorolt a történet „első kézből”, magától Antal életrajzirójától, kiváltképp, ha ez az író olyan delejes egyéniség volt, mint Athanasziosz! Az alexandriai püspök Rómában nemcsak egyházi körökben mozgott, hanem a gazdag szenátori rangú özvegy, Albina aventinusi palotájába is bejáratos volt. Albina lánya, a bakfis Marcella szájátva hallgatta a szerzetesek hőstetteiről szóló beszámolókat: *Marcella alexandriai papoktól és Athanasziosz pápától, majd Pétertől – akik, hogy kikerüljek az ariánus üldöztetést és az eretnekeket, mintegy a lelki közösség legbiztosabb kikötőjébe, Rómába menekültek – hallott az akkor még élő boldog Antal életéről, a thébaiszi monostorokról, Pakhómiosz, valamint a szüzek és özvegyek szabályáról* – emlékszük vissza Jeromos 412-ben írt levelében a monachizmus római kezdeteire. Marcella nyomban elhatározta, hogy követi a remeték példáját. Anyjával és barátnőivel már a 350-es évek elején utánozni kezdte „Isten embereit” (*theiosz anér, viri Dei*), a kereszténység új hőseit. Így indult meg Nyugaton az askétamozgalom.

Bár a híres egyiptomi remeték férfiak voltak és a nagy életrajzok is férfiakról szóltak, az askéta élet Rómában – legalábbis a fennmaradt szövegek tanúsága szerint – elsősorban a nőket vonzotta. A nők két csoportja különleges státusszal rendelkezett a keresztény egyházban: a szüzek és az özvegyek kitüntetett és elkülönített közösséget alkottak a gyülekezeten belül. A vallásos lelkesedéstől fűtött, a monasztikus hivatás iránt vonzódó nők e kategóriákban fejezhették ki legjobban önmagukat. Forrásaink a római özvegyek és szüzek kiemelkedő szerepét hangsúlyozzák, noha a nők nemcsak Nyugaton hatottak meghatározóan a szerzetesi mozgalom megindulására, a keresztény tökéletesség új eszményeinek terjesztésére: Nagy Szent Vazult és Nüsszai Szent Gergelyt is nővérük, Makrina vezette a szerzetességhez, példát adva kolostorok alapítására (*Vita Macrinae*). Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a vallási diskurzusban a nőkre való hivatkozás, a nők példaképek (*exemplar*) állítása egyfajta kódolt szöveggé is szolgált a férfi klerikusok közötti versengésben.

Albina, Marcella, majd a körükhöz csatlakozó Asella, Furia, Fabiola, Lea, Laeta, Marcellina, Paula, Blaesilla, Eustochium, Principia, Sophronia

és Titiana úgy döntött, hogy nem mennek férjhez, illetve férjük halála után nem házasodnak meg ismét; hogy selyemruháik helyett durva darócba öltöznek és ékszereiket elajándékozzák; hogy a fényűző lakomák helyett kemény böjtöt folytatnak és sanyargatják testüket; hogy a költők helyett a Szentírás tanulmányozásának szentelik nemcsak nappalaikat, hanem éjszakáikat is. Elhatározásuk korántsem volt veszélytelen. Társadalmi szankcióknak tették ki magukat, hiszen a római társadalom fennmaradása érdekében még Augustus törvényben kötelezte a római polgárokat a házasodásra, a gyermekteletneket pedig külön adókkal sújtották. Az önjelölt „tökéleteseket” a keresztény egyház sem fogadta tárt karokkal. A túlzó aszketizmus ugyanis leginkább az eretnek szektákat jellemezte, például a gyűlölt és rettegett manicheusokat. Ezért írja Jeromos:

Abban az időben az előkelő hölgyek közül senki sem ismerte a monachusok intézményét, a dolog újdonsága és a nép körében elterjedt rosszul hangzó, gyalázatos név miatt nem merte vállalni.

A római aszketizmus kezdeteiről Szent Jeromos levelei és bibliai kommentárjai tudósítanak. Jeromos 374-től öt éven át Szíriában, az Antiokheia melletti khalkiszi pusztaságban, az „anakhórészisz iskolájában” remetéskeedett. 382-ben Rómába utazott, hogy itt hirdesse a testi önmegtartóztatás lelki erényeit, mint Damasus pápa „titkára” és az arisztokrata aszketák, Marcella és barátnőinek lelkivezetője. A remeteélet legnagyobb nyugati propagandistája izgalmas „kisregényeket” is írt a szerzetesekről. A 4. század végére ugyanis Antal és az egyiptomi remeték a kereszténység eposzi hőseivé váltak. A *matière d'Égypte* éppúgy megragadta az írók és olvasók fantáziáját, mint fél évezreddel később Nagy Károly császár és lovagjainak története, melyet majd geszták hosszú sora dolgoz fel. Jeromos, a vérbeli író zseniálisan kiaknázta a remete-romantikát, három fordulatot novellában örökítve meg a szerzetesek viszontagságos kalandjait. Athanasziosz Antal-életrajzával versengve írta meg Szent Pál, az első remete életét (*Vita Pauli*), valamint az első szír (*Vita Malchi*) és palesztin remeték életrajzát és hőstetteit (*Vita Hilarionis*). A keresztény szenátorai hölgyekkel társalkodó Jeromos másik nagy érdeklődési területe a női szerzetesség: a remeteéletet élő tudós nőket férfiakat megszégyenítő példaképek állította a papok elé.

Hogyan éltek a római keresztény arisztokrata hölgyek? Életútjuk háromfelé ágazott. A „hivatalos” egyházi megoldást csak egy vállalta magára közülük: egyedül Marcellina, a milánói Ambrus püspök nővére lett felszentelt szűz (*virgo consecrata*). 353 karácsonyán Liberius pápa kezéből vette fel a fátylat a római Szent Péter bazilikában. Az ünnepélyes eseményen minden bizonnyal az aventinusi aszkéta kör is részt vett. Ambrus 377-ben így idézi fel *A szüzekről* (*De virginibus*) írt munkájában a pápa szavait:

Jó menyegzőre vágytál, leányom. Látod, jegyesed születésnapjára milyen sok nép összegyűjt, s étlen-szomjan senki sem távozik. Őt szeresd, leányom, mert Ő jó. Senki sem jó, csak Isten. Ismét mondom: őt szeresd. Ő az, akit az Atya a hajnalszék előtt szült örökre...

Az özvegy Marcella és barátnői nem lehettek apácák, leányaikat azonban már erre nevelték. A felelősen gondolkodó, művelt világi keresztény életét élték római palotáikban. Pártfogolták a szerzeteseket, az egyházat, a szegényeket, a betegeket, és noha szerény öltözetben, festetlen arccal jártak, vagyonuktól nem szabadultak meg látványosan. Ez az életforma 410-ig, a gót támadásig nagyon népszerű volt Rómában. Az arisztokrata hölgyek lelki-átjuk segítségével arra törekedtek, hogy a keresztény tökéletességet itt a

nak, hogy nem érdemlem meg látásodat, mégsem távozik addig, amíg nem láthatlak. Ha a vadakat befogadod, miért zárod ki az embert? Kerestem és találtam: kopogtatok, hogy kinyitassék nekem. Ha nem tudom ezt kieszközölni, itt halok meg az ajtód előtt, akkor majd eltemetheted holttestemet.”

Hogy végül befejezte, csak állt földhöz cövekelve.

Erre a hős harcos tömören meg is adta a választ. „Senki sem kér fenyegetődzve, és könnyezve senki sem vádaskodik. Csodálkozol-e, hogy nem engedlek be, ha azért jöttél, hogy meghaljál?” Ezt mondva, Pál mosolyogva ajtót nyitott. A nyitott ajtóban egymás karjaiba estek, és kölönösen a saját nevükön szólították egymást. Az Úrnak is közösen adtak hálát.

Szent Jeromos, *Szent Pálnak az első remetének élete* 7., 9.

Adamik Tamás fordítása

földön megvalósítsák. Lelkivezetőkben nem volt hiány: keletről és nyugatról egyaránt áramlottak a Városba azok a prédikátorok, akik boldogan adtak lelki tanácsot e finom hölgyeknek, Jeromos levelei gyakran éppen azért olyan éles hangúak, hogy eltávolítsák védenecitől vándorprédikátor vetélytársait. Jeromos minden nap írt legkedvesebb tanítványának, Marcellának biblikus kérdésekről, Laetának és Paulának leányaik neveléséről. Betlehemi kolostorában is kapcsolatban maradt a római hölgyekkel, haláluk után szép emléket állított nekik leveleiben. *Mérsékelt böjt, hústól való megtartóztatás jellemezte, továbbá a bornak inkább illata, mint ízlelése* – idézi fel Jeromos Marcella mindennapjait. – *Ritkán jelent meg nyilvánosan, legfőképp az előkelő matrónák házait kerülte, hogy ne kényszerüljön azt látni, amit megvetett. Az apostolok és vértanúk bazilikáit titokban kereste fel, és ott imádkozott, kerülve a néptömeget.*

A görögül és héberül is kiválóan tudó Marcella a Szentírás tanulmányozásában (*lectio divina*) lelte legnagyobb örömét, amit tökélyre fejlesztett:

Mekkora erényt, szellemi képességet, életszentséget, tisztaságot találtam benne, szégyellem elmondani, nehogy túllépjem a hihetőség határát, s a visszaemlékezéssel még mélyebb sebet ütsek benned, mivel ekkora jót nélkülözöl. Csak ennyit mondok: ő mindazzal, amit hosszú tanulmányozással összegyűjtöttünk, és ami a napi elmélkedés során szinte természetünké vált, annyira telítődött, annyira megtanulta és olyannyira elsajátította, hogy elutazásunk után, ha az Írások valamelyik részével kapcsolatban vita támadt, hozzá siettek annak elbírálására.

Jeromos Laetának is azt tanácsolja, hogy leánya gyöngyök vagy selyem helyett a szent könyveket szeresse. Emellett azonban – az egyiptomi szerzetesi éthosznak megfelelően – a munka fontosságát hirdeti. Ez azért jelentős ebben a korai időszakban, mert például még az 5. század elején is arról értesülünk a hadrumetumi szerzetesektől, hogy a nyugati szerzetesközösségek a legkevésbé sem tartották a szerzetesi élet követelményének a munkát, inkább elutasították: ők azért lettek szerzetesek, hogy a Szentírás felett elmélkedjenek, nem azért, hogy rabszolgamód dolgozzanak – írják méltatlankodva Ágostonnak. Jeromos ezzel szemben az előkelő hölgyeket is rokka mellé ülteti: *...tanulja meg, hogyan kell gypjút készíteni, forgatni a rokkát, ölében elhelyezni a kosarat, pörgetni az orsót, ujjával fonalat eresztetni.*

A római keresztény közösségről is gondoskodtak ezek a hölgyek. Fabiola, „a nagy bűnbánó”, aki második házassága miatt nyilvános vezeclést tartott a lateráni bazilikában, szétosztotta egész vagyonát, és a pénzben összegyűlt összeget a szegények használatára készítette elő. *Mindenekelőtt egy kórházat létesített, ahová az utcákról összeszedte a betegeket, hogy a szerencsétlenek betegségtől ronsolt vagy nélkülözéstől legyengült tagjait ápolja. (...) Saját kezével nyújtotta az ételt, és a már alig pihegőt leveskével frissítette.*

A harmadik lehetőség az arisztokrata keresztény matrónák számára a szentföldi megtelepedés és jótékonykodás volt. Az arisztokrata hölgyek közül Melania hagyta el elsőként Rómát, miután 371-ben férjét és két gyermekét szinte egyszerre veszítette el:

Szent Melania korunk keresztényei között az igazi nemesség... egyetlen könnycseppet sem ejtett: mozdulatlanul állt Krisztus lábánál, s mintha Őt tartaná, rámosolygott: „készségesebben fogok neked szolgálni, Uram, mivel ekkora tehertől megszabadítottál”.

Miután végiglátogatta az egyiptomi szerzeteseket, Melania az Olajfák hegyén alapított kolostort és ott élt lelkiatyjával, az aquileiai Rufinusszal. Jótéteményei bámulatba ejtették Jeromost, aki bár élete végén halálosan összeveszett Melániával és Rufinusszal, minden elismerést nem törölt ki róluk korábbi írásaiból:

Melania mennyei vágyától elragadtatva kincseinek micsoda halmazát fordította e nélkülözőkre, nem hiszem, hogy a tűz lángja ennyit el tudna égetni, ha belekapna. Erről nemcsak nekem kell beszélnem, hanem azoknak is, akik Perzsiában, Britanniában és valamennyi szigeten laknak. E halhatatlan nő jótéteményeiben részesedett Nyugat és Kelet és Észak és Dél. Harminchét éven át fogadta a zarándokokat, amire szükségük volt, azzal segítette a templomokat és monostorokat, a hospitiumokat és a börtönöket.

Paula 386-ban követte Jeromost a Szentföldre. A közelkeleti utazás kötelező programpontjaként ők is végiglátogatták az egyiptomi remetéket:

Elébe jött a szent és tiszteleltre méltó férfi, Isidorus püspök és hitvalló, valamint a monachusok megszámlálhatatlan serege (...) Kinek cellájába nem lépett be? Kinek lábához nem borult le? (...) Csodálatos buzgóság és nőben alig hihető lelki erősség! Feledve nemét és testi gyöngességét, leány-kísérőivel együtt arra vágyott, hogy e sok ezer monachus között lakjék.

Végül Betlehemben alapított egy férfi és egy női kolostort. Halála után az apácák vezetését lánya, Eustochium, majd unokája, az ifjabb Paula vette át tőle. Paula is megtanult héberül, állandóan a Szentírást olvasta, zsoltárokat énekelt és *elkerülte az eretnekek szennyezett posványát...*

Jeromos és Ambrus írásaiból csak az előkelő szenátori hölgyek példamutató keresztény életvitelét ismerjük meg. Ebből kiderül, hogy az arisztokraták nemcsak társadalmi helyzetük révén tűntek ki, hanem a keresztény tökéletességet is megvalósították. Ágoston 387-88-ban Rómában tartózkodott: ő tudósít arról, hogy Rómában kevésbé kiváltságos körökből származó apácák is éltek. *A katolikus egyház erkölcséről és a manicheusok erkölcséről (De moribus ecclesiae catholicae et de moribus Manichaeorum)* című mun-

káját ekkor írta a manicheus aszketizmus ellen: ebben a katolikus tökéletesség példaképeiként mutatja be a férfi és nő szerzeteseket, akik egyaránt ismerik az anahoréta és a coenobita életformát. Kiemeli, hogy Rómában sok nő kötelezte el magát e mellett az életforma mellett: közösségeiket a szeretet tartja össze, élükön komoly, kiváló vezetők állnak, akik meghatározzák életszabályzatukat, felügyelik bűjtjeiket, tanítják őket, kiosztják számukra a munkát, mert közösségeikben „keleti módra” dolgoznak, szövésből és fonásból tartják fenn magukat.

Ágoston ekkor még nem ismerte az aventinusi arisztokrata hölgyek aszkéta körét: csak 410 után került velük kapcsolatba, amikor a Város gót kifosztása idején Észak-Afrikába menekültek. Hippo püspöke ekkor döbbsent rá, hogy a római aszkéták mennyire hatása alá kerültek annak a brit szerzetesnek és lelkievítőnek, aki azt hirdette, hogy mivel az ember képes a tökéletesedésre, tökéletesnek *kell* lennie. Pelagius jól választotta meg hallgatóságát: a római arisztokraták bámulatraméltó lelkierőről és önmegtagadásról tettek tanúságot, amikor osztályukkal és családjukkal szakítva eldobták vagyonukat és megszabadultak társadalmi kötelezettségeiktől, hogy a tökéletes keresztény életét éljék. Ezek az emberek szívesen hallgatták, hiszen maguk is megtapasztalták, hogy az ember szabad akaratából mennyi mindent elérhet, ha következetesen teljesíti Isten parancsait. Amikor 413-ban a híres és gazdag keresztény Anicius-klán egyetlen örököse, Demetrius is szüzességi fogadalmat tett, Pelagius örömmel üdvözölte lépését, mely megszabadítja a bűnnek még az árnyékától is. Ágostonnak egészen más véleménye volt erről. Pelagiusszal ellentétben az eredendő bűn hatalmát, az egyéni akaraterővel szemben az isteni kegyelem nélkülözhetetlenségét emelte ki. Róma bukása után a pelagianizmus a barbár támadásoktól sújtott Britanniában és Galliában terjedt el leginkább az identitásválsággal küzdő nemesi származású szerzetesek között.

II. EGYIPTOMTÓL GALLIÁIG:

ANGELICA AB ILLIS VITA IN TERRIS DUCEBATUR

Ezekben a napokban történt, hogy eljött Jézus (...) és megkeresztelkedett. (...) A Lélek nyomban arra ösztönözte, hogy menjen ki a pusztába.

Mk 1,9,12.

Márton, a pannóniai származású egykori katona már 358 táján „remeteséget épített magának” Milánóban, ahonnan az ariánus Auxentius püspök zaklatása elől Gallinaria szigetére menekült. Hilarius püspököt követve Poitiers mellett, Ligugében épített „cellát” 360-ban. A keleti monachizmus híre és az új keresztény életforma divatja futótűzként terjedt Galliában, ahol a szerzetesség arisztokrata-mozgalmá vált, és a nagy népvándorlás idején a szenátori réteg „túlélési stratégiáinak” egyike lett.

A nyugati szerzetesség korai időszakát a keleti szerzetességgel való szoros kapcsolat jellemezte. Keleti tapasztalatszerző útjukról visszatérve a nyugati szerzetesek is kiakartak vonulni a „sivatagba”. A Földközi-tenger északi medencéjében azonban a lakott területek nem válnak el olyan élesen a lakatlan pusztaságtól, mint Egyiptomban. Itt a sziget alkotja a pusztaságot. A tenger a szó szoros értelmében „elszigeteli” a világtól a keresztényt, aki meghalt a világ számára. A nagy kezdeményező e területen is Márton, az eremitizmus nyugati megalapítója. Nemcsak az első remetecellák építése fűződik a nevéhez, hanem a szigeti remeteség „felfedezése” is. 359-ben néhány hónapot a ligur partokkal szemben fekvő Gallinaria szigetén töltött:

Márton úgy vélte, hogy engednie kell a körülményeknek és Gallinaria szigetére vonult vissza egy pap társaságában, akit kiváló erényeiről ismertek. Itt sokáig a növények gyökereivel táplálkozott. Egyszer, mint mondják, a hunyor mérges szárát vette magához eledelül, de amikor megérezte, hogy a mérge átjárja testét, s közel van a halála, a félelmetes veszedelmet imádságával elűzte és azonnal megszűnt minden fájdalma.

Márton úgy vélte, hogy engednie kell a körülményeknek és Gallinaria szigetére vonult vissza egy pap társaságában, akit kiváló erényeiről ismertek. Itt sokáig a növények gyökereivel táplálkozott. Egyszer, mint mondják, a hunyor mérges szárát vette magához eledelül, de amikor megérezte, hogy a mérge átjárja testét, s közel van a halála, a félelmetes veszedelmet imádságával elűzte és azonnal megszűnt minden fájdalma.

A Földközi-tenger szigeteit rövidesen remetéik hada lepte el. 375-ben Jeromos tájékoztatja Rufinust, hogy közös barátjuk, Bonosus egy szigetre vonult vissza; 398-ban Ágoston a Capraria szigetén megtelepült szerzetesközösség fejének, Eudoxiusnak ír levelet. A gallo-római szenátori családból származó Honoratus 400 körül telepedett meg a nizzai öböl azúr vizében csillogó szigeten, Lerinumon, szemben a provence-i Alpok hófödte csúcsaival:

Egy szörnyen barátságtalan és a mérges vadállatok keltette félelem miatt megközelíthetetlen lakatlan szigetre költözött, nem messze az Alpok láncolatától. (...) Sokan igyekeztek lebeszélni erről az új merészségről. A környék lakói félelmetesnek tartották ezt a pusztaságot és vallásuk érdekében azt szerették volna elérni, hogy Honoratus a saját vidékükön telepedjék le.

De ő, aki nehezen viselte el az emberek társaságát és arra vágyott, hogy a világtól szakadék válassza el, szívében és ajkával ezeket a szavakat ismételte hol önmagának, hol az övéinek: „Oroszlánok és kígyók közt lépdelsz, oroszlánkölyköt és sárkányt tiporsz el,” máskor meg Krisztusnak az evangéliumokban tanítványainak tett ígéretére emlékeztetett: „Hatalmat adtam nektek, hogy kígyókon és skorpiókon járjatok.” Bátran megy hát a szigetre, övéinek félelmét magabiztosságával oszlatja el. Megszűnik a szörnyű magány, a rengeteg kígyó elmenekül. Melyik sötétséget nem oszlatja szét Honoratus világossága? Melyik mérget nem gyógyítja Honoratus orvossága? Hallatlan dolog ez, valóban, amelyet különösen bámulatraméltónak tartok csodái és érdemei között: a tenger meleg hullámai által partra sodort kígyóktól, amelyek csak úgy hemzsegték ezen a napégette földön, ezután soha többé nem kellett sem tartani, sem félni.

A leírás a Lerinum szigetén történt csodálatos metamorfózisok egyikét mutatja be: a mérgeskígyóktól hemzse-gő szigetet földi Édenkertté varázsolja a szerzetes. Nemcsak az állatok változnak át ezen a szigeten: az emberek is azért utaznak oda, hogy csodálatos átalakuláson menjenek keresztül. A Honoratus által Krisztus után 400 táján alapított lerinumi kolostor az első nyugati *cænobium*, mely hamarosan a gallo-római egyház „utánpótlás-képzője” lett: innen kerültek ki az 5. század során Gallia püspökei. A Szent Honoratusról szóló szentbeszéd, melyet rokona, tanítványa és püspök-utóda, Szent Hilarius mondott el 431. január 16-án, a szent halálának első évfordulóján az arles-i hívek előtt, a provence-i szerzetesség kialakulásának legfontosabb forrása.

Honoratus kitűnő klasszikus képzésben részesült: származása és neveltetése egyaránt arra képesítette, hogy elnyerje minden tisztség csúcását, a *consuli* hivatalát. Ő azonban nem vonzódott az arisztokrácia időtöltéséhez, elutasította hagyományos, pogány értékeit: apja akarata ellenére megkeresztelkedett. Fivére, Venantius követte példáját: ketten éltek az atyai házban, mint „magánpüspökök”, vagy még inkább, mint az angyalok. Hírükkel együtt nőtt bennük a vágy, hogy elhagyják otthonukat és Krisztust kövessék: *ad peregrina contendunt*. A *peregrinatio* (*xenitētia*) minden keresztény alapélménye: idegennek érzi magát ebben a világban és az eljövendő élet után vágyakozik. A szerzetes, a tökéletes keresztény idegenül mozog a földi világban, ezért fizikailag is el akarja határolni magát tőle: a pusztá, a sivatag, a sziget a „mátság,” az elszigetelődés jelképe. A latin *peregrinatio* gazdagabb jelentésű a görög *xenitētiánál*, mert nemcsak arra utal, hogy a keresztény útja vándorút az evilági életen át, hanem arra is, hogy a keresztény távoli tájakra utazik, ahol mint idegen, mint száműzött él. A szerzetes elhagyja otthonát és más vidékre költözik, hogy ott éljen Istennek szentelt életet. A szerzetes példaképe a végsőkig engedelmes Ábrahám: őt követi Honoratus és Venantius is. Mártonhoz hasonlóan ők is egy szent életű öreget választanak lelki vezetőül, amiből kiderül, hogy a szerzetesség „alapító atyái” nem elszigetelten működtek, hanem nagy elődök társaságában.

Bármerre utazzanak ezután, hírnév övezi a fivéreket, melyet lelki erényeiknek köszönhetnek. Marseille-ben a püspök mindenáron maga mellett akarja tartani őket, de mindhiába: Szíriába és Egyiptomba készülnek, hogy felkeressék a monachizmus nagy alakjait. Akhaia felé veszik útjukat, ahol Venantius meghal. Honoratus és Caprasius Itálián keresztül visszatér Provence-ba, hogy Leontius, fréjus-i püspök engedélyével Lerinum szigetén telepedjenek le.

Honoratus kiköltözik a „félelmetes, lakatlan” szigetre. A hely illetően minősítése ügyes retorikai fogás: Hilariust a Szentírás és a keleti remetékről szóló történetek is ihlették, amikor a sziget elhagyatottságát hangsúlyozza. A francia Riviéra legszebb helyén, Cannes-tól három kilométerre fekvő lerinumi „szigetcsoport”, Lero (ma: Sainte-Margue-

rite) és Lerina vagy Lerinum (ma: Saint-Honorat) a Földközi-tenger két legvonzóbb szigete, ahol a régészek folyamatosan lakott római kori *oppidumok* nyomait tárták fel. Paradicsomi szépségüket egy lerinumi szerzetes, Eucherius is lelkesen magasztalja 427 táján írt *A pusztá dicsérete* című művében:

Bár a remeték valamennyi lakhelyét tisztelem, amelyeket az igazak a világból való kivonulásukkal híressé tettek, a legjobban mégis az én kedves Lerinumomat szeretem, mely jámbor keblére öleli mindazokat, akik a világ viharában hajótörést szenvedtek: szeretettel terjeszti árnyas lombjait azok fölé, akiket a század sístergő heve perzsel, hogy ebben a nyugalmas menedékben fellélegezzenek Isten árnyékában. Csörgedező vizeit, zöldellő rétjeit, jó illatú virágait élvezet látni és szagolni: ez a sziget lakói számára valódi Paradicsom.

Ez a „pusztá” tehát kimondottan jó hely volt. Ezek után nem nehéz megérteni, miért özönlöttek ide a szerzetesek: valószínű, hogy Honoratus és Caprasius is azért választotta Lerinumot, mert már híres volt remetéiről. Nemcsak szerzetesek, hanem családok is szívesen költöztek a szigetekre: az illusztris Eucherius feleségével, Gallával és két fiával telepedett meg Lero szigetén 410 táján, nem az önmegtartóztató élet szándékával, hanem azért, hogy fiai, Salonius és Veranus jó iskoláztatásban részesüljenek. Miután fiai szerzetesnek álltak, ő is követte példájukat. 434-ben Lyon püspökévé választották; Salonius Genf, Veranus Vence püspöke lett.

Honoratus a monachizmus közösségi és egyéni formáját egyaránt megvalósította a szigeten. A remeteség a szerzetesség magasiskolája: a remeteéletet csak a legtapasztaltabb, lelkileg a legmagasabb szintre eljutott szerzetesek vállalhatták. Eucherius kiemeli, hogy a remeték az egyiptomi modellt utánozták: *...már nekünk is vannak szent öregeink, külön cellákban, akik az egyiptomi atyák szellemét hozzák el a mi Galliánkba.*

Nem véletlen, hogy Eucherius fontosnak tartja megjegyezni, hogy a provence-i szerzetesség az egyiptomi modellt követi. 410 táján Keletről egy „szkíta” aszkéta, Johannes Cassianus érkezett Galliába, aki egy Marseille melletti kőbányában alapított keleti mintára két közösséget, melyet később Szent Viktor-apátságnak neveztek el. Cassianus volt a provence-i monachizmus szellemi vezetője. Jól ismerte a keleti szerzetességet, élt a szíriai és egyiptomi atyák között, majd Aranyszájú Szent János diakónusa volt Konstantinápolyban. *Beszélgetések* (*Conlationes*) című művében adta közzé a nagy egyiptomi és palesztinai remetékkel folytatott társalgásait, az atyák bölcsességének gyűjteményét, *A szerzetesi élet szabályairól* (*De institutis coenobiorum*) című munkája pedig a nyugati monaszticizmus alapműve lett, melyben leszögezte a szerzetesi élet szabályait és lajstromba szedte a nyolc fő bűnt, melyek megakadályozzák a szerzetesi tökéletesség elérését, de leírta azt

is, hogyan lehet harcolni ellenük és eljutni a belső tökéletességhez. Cassianus elméletben és gyakorlatban is jobban ismerte a keleti szerzetességet, mint Honoratus, és így, bár Honoratus alapítása időben korábbi, Cassianus és az *Institutiones* nagyban befolyásolta a lerinumi szerzetesközösség szabályainak kialakítását. Cassianus ismerte Honoratust: a *Beszélgetések* második sorozatát 427-ben Honoratusnak és Euchariusnak ajánlotta, és a nagy szerzetesközpontokat bemutató műben Lerinumról is megemlékezett. Az entellektüel Cassianusszal ellentétben az arisztokrata Honoratus nem mint teoretikus, hanem mint szervező vált a provençe-i szerzetesség meghatározó alakjává.

Honoratus, az önkéntes száműzött „Isten táborát” (*castra Dei*) alapítja meg a szigeten. Hilarius átváltozások (*metamorphoses*) soráról tudósít: a „változás” szentbeszédének kulcsfogalma. Honoratus életében megtérése után a második nagy változás a papi szentségek felvétele. Szokatlan döntés volt ez egy világtól elvonult, szemlélődő életet élő szerzetes részéről. A szerzetesek nem akartak papok lenni, sőt menekültek ettől a tehertől, mert ez meggátolta őket abban, hogy szabadon átadják magukat Istennek. Honoratus is el akarta kerülni a felszentelést. De a püspökök maguk keresték fel – nem ő kereste a tisztséget, hanem az őt –, és végül is elfogadta a papi hivatalt.

Ezután templomot és kolostort építtetett „Isten választottjainak”, a sós tenger közepén édesvizet fakasztott a sziklából. Az emberek özönlöttek hozzá, ő pedig mindenkit úgy fogadott, mint Krisztus: *Honoratust kereste fel, aki Krisztus után sóvárgott; és valóban Krisztussal találkozott az, aki Honoratust felkereste.* A Lerinumra sereglő emberek azonban nem voltak mind angyalok. 410 után a római világ tele volt menekültekkel, akik nem a világ, hanem a barbár támadók elől kerestek menedéket. Emellett a szerzetesi pálya iránt egyszerűen azok is elhivatottságot kezdtek érezni, akiknek minden okuk megvolt rá, hogy egy időre maguk mögött tudják a társadalmat: rablók, gyilkosok, útonálló zsványok szívesen álltak „Isten táborába”. Honoratus ezeket a vadállatokat szelíd galambokká változtatta. *A kemény lelkeket Krisztus édességével öntözgette, azok pedig, akiknek romlottsága korábban saját maguk büntetésére szolgált, jámborságuk révén később mindenki előtt kedvesek lettek: amint megízlelték a jó kellemes ízt, mindinkább meggyűlölték korábbi énjüket.*

Lerinum szigetén a fordítottja történt a látogatókkal, mint Odüsszeusz társaival Kirké szigetén: *Bámulatraméltó, csodálatos változás: nem az emberek változtak vadállattá Kirké italától, hanem a vadállatok emberré Krisztus igéjétől, és ezt az édes poharat Honoratus szolgáltatta ki nekik. Melyik bünt nem irtotta volna ki lángoló lelkesedése? Melyik kő nem változott volna Ábrahám fiává ebben a hatalmas műhelyben, ahol a szellem csiszolása közben erősödött az erény?*

Honoratus szeretetet és félelmet keltett „fiaiban”, akiket úgy irányított, akár egy jó atya. A szerzetesek legfőbb kötelessége az engedelmesség volt. Honoratus egyenként

foglalkozott mindegyikükkel, mindenkinek ismerte erényeit és hibáit, erősségeit és gyengéit. Mindenkinek „testreszabottan” osztotta ki feladatát, azaz egyéni alkat, hajlam és rátermettség szerint írta elő, kinek mennyit kell dolgoznia vagy imádkoznia, és ezzel elérte, hogy mindenki könnyűnek érezze Krisztus igáját. Krisztus gyengédségével akarta kiirtani a rossz hajlamokat a rábizott lelkekből. Maga ápolta a beteget, szívélyes volt az idegenekkel, nagylelkű a zarándokokkal szemben. Hírneve sokakat vonzott, de ő maga is kikereste és magához „csábította” azokat, akiket erre méltónak tartott.

A harmadik és egyben utolsó nagy változás Honoratus életében 426-ban következik be, amikor Arles püspökévé választják. A szerzetesek szigorú, de szeretetteljes atyjából a keresztény nyáj könyörületes pásztora lesz: a szeretet irányítja minden lépését, hogy helyreállítsa az egyetértést hívei között. A lerinumi kolostor vezetését ekkor Hilarius veszi át.

Lerinumról nem maradt fenn korai szerzetesi szabályzat. Hilarius a kolostor rendjéről szólva fegyelemről (*disciplina*) beszél, Faustus, aki 434-től 462-ig irányította a kolostort, majd Riez püspöke lett, már szabályt (*regula*) és előírásokat (*praecepta*) emleget és azt mondja, hogy a szerzetesi szabályzat „az egyiptomi atyák tanítását követte”. A görög szerzetesség megalapítója, Nagy Szent Vazul regulája is hathatott a lerinumi szerzetesek életmódjára. Az 5. századi *Négy atya szabályzata* valószínűleg a lerinumi szerzetesek számára írható.

A szerzetesek többsége előkelő családból származó, művelt római volt, aki önszántából, a saját akaratából szakított a világgal, hogy Istennek tetsző, „angyali életet” (*angelikosz biosz*) éljen. Aszkéta önmegtartóztatásuk eredményét testi átváltozásuk is mutatta: szikár „lelki emberekké” váltak, akik joggal remélték, hogy lelki üdvösségükön munkálkodnak, amikor választott életformájukat követik.

A szerzetesi elkötelezettség érthetetlen volt a pogányok számára. 417-ben Rutilius Namatianus, egy magas rangú hivatalnok, volt *praefectus urbi*, Rómából hajón tért haza Galliába. Útjáról verset írt. A *Hazatéréséről* (*De reditu suo*) szóló költeményt elsősorban azért tartják számon a kutatók, mert arról tanúskodik, hogy a művelt rómaiak mennyire bíztak a római világ fennmaradásában még 410 után is. Rutilius hajója Genova és Marseille között érintette a remeték lakta szigeteket. Néhány éven belül e szerzetesek veszik majd át a gallo-római városok irányítását, mint püspökök, és így őrzik meg Provence-ban Róma örökségét. De Rutiliusnak sejtelve sem volt arról, mit hoz a jövő. Kinevette a remetéket, akiket önsorsrontó elmebetegnek tartott:

A nyílt tengeren Capraria szigete emelkedik ki, amelyet egészen elleptek a fény elől menekülő férfiak. Magukat görög szóval szerzeteseknek nevezik, mert egyedül, szemtanúk nélkül akarnak élni. Félnak a szerencse kedvezésétől, de csapásaitól is. Önként szerencsétlenekké teszik magu-

kat, mert attól félnek, hogy szerencsétlenek lesznek. Bolond agyagnak miféle perverz dühe ez, hogy a rossztól félve nem akarják elviselni a jót? Lehet, hogy azt a büntetést mérik önmagukra, amelyet bűneikkel kiérdemeltek; lehet, hogy sötét gondolataikat a fekete epe diktálja. Bellerophón kiábrándultságát epebetegségével magyarázza Homérosz; ez az ifjú, aki kegyetlenül szenvedett, abba betegedett bele, hogy meggyűlölte az emberi fajt. (...)

A tenger közepén hullámok között Gorgona tűnik elő, Pisa és Korzika partjai között. Velünk szemben a szikla egy szomorú eseményre emlékeztet, mely nemrég történt: itt temetkezett el élve egy polgártársunk. Hajdan a mieink közé tartozott ez az ifjú, akinek magasrangú ősei voltak, vagyonát és házasságát tekintve is méltó volt hozzájuk. A Fúriák ösztönzésére elhagyta az embereket és szülőföldjét, és száműzöttként élt szegyetlenül visszavonultságában. A szerencsétlen azt hiszi, hogy az isteni szikrát a pizokban tudja fenntartani és jobban gyötri magát, mint ahogy a megsértett istenek kínoznák. Kérem én, nem Kírké mérge mértelyezi-e ezt a szektát? Akkor csak a testek változtak át, most a lelkek.

Hilarius ismerhette Rutilius költeményét, és szándékosan, sőt talán polemikusan erre utal, amikor „Kírké szigetéhez” hasonlítja a lerinumi aszkéták csodálatos átváltozásait. A *Sermo* egy másik helyén is Rutiliusnak válaszol, amikor kijelenti: *jobb magunktól lemondani arról, amitől szükségszerűen megfosztatunk.* Érdekes, hogy Rutilius, a magas rangú pogány hivatalnok, aki megvetette a szerzetesi életformát, annyit tudott, hogy a szerzetesek valamiféle „büntetést” akarnak elkerülni, csak azt nem tudta, miféle büntetés ez, és nem értette, miért kell itt a földön „szerencsétlenné” lenni egy későbbi „szerencsétlenség” elkerülése érdekében. Saját szavaival így fejezte ki, hogy a szerzetesek azért vállalták az aszkéta életformát, hogy megmeneküljenek az örök kárhozattól. A 420-as évek végén ez a fel fogás volt a provençe-i szerzetesség „botránya”.

A szerzetesek úgy gondolták, hogy földi erőfeszítéseiért a mennyben nyernek jutalmat. Ha az üdvösséghez elég volt szerzetesnek állni, ez azt jelentette, hogy az ember saját akaratából (*liberum arbitrium*) üdvözülhet, hiszen elegendő egyetlen akarati döntés – a szerzetesség választása –, és ezzel az illető máris kiváltotta útlevelét a mennyországba. 410 körül egy brit szerzetes, Pelagius azt hirdette az *Urbs* pusztulását sirató római arisztokratáknak, hogy Isten mindent megadott az embernek ahhoz, hogy a jót válassza: a tökéletességre nemcsak lehet, hanem egyenesen kötelező törekedni az életben, és a keresztény tökéletesség evilági elérése egyben a túlvilági megigazolást is biztosítja. A keleti szerzetesek is optimistán ítélték meg az emberi erőfeszítés értékét. Johannes Cassianus, aki a nyugati keresztény teológusok közt a leginkább magáévá tette Órigenész örökségét, ezt a lelkesedést adta át *Beszélgései*ben a lerinumi szerzeteseknek. Ágoston, aki nem ismerte az órigenészi hagyománynak ezt a vonulatát, mélységesen felháborította ez a tanítás.

Pelagiuszal és a pelagianistákkal folytatott vitájában mind élesebb formában állította, hogy az ember saját szabad akaratából nem tehet semmit: egyedül Istentől, az isteni kegyelemtől függ, üdvözül-e valaki vagy sem. Ágoston szerint nemcsak az üdvözülés, hanem maga a jóra való képesség, a jó választása is az isteni kegyelem ajándéka: az ember szabad akarata önmagában, „a kegyelem ösztökéje” nélkül képtelen a jóra. Ágoston azonban még ennél is messzebb ment, amikor kijelentette, hogy Isten eleve elrendelte, ki fog üdvözülni és ki fog elkárhozni. Az emberiség kárhozottak tömege (*massa damnata*): nem tudhatjuk, kit választott ki Isten és kit nem: *Van, aki rossz életet él, Isten rendelése szerint mégis világosság; a másik jó életet él, és lehet, hogy oly fekete, akár az éjszaka.* Az ember nem munkálkodhat saját üdvösségén, minden Isten kegyelmén múlik.

Ez a gondolat lehangolta a szerzeteseket. Mire való a kegyetlen önmegtartóztatás, a mértéktelen önsanyargatás, ha mennyei üdvösségük kétséges, és még csak nem is saját akaratuktól függ? Ágoston utolsó éveit a „szerzetesek lázadása” foglalja le: az afrikai Hadrumetum és a provençe-i Lerinum szerzetesei egyaránt megkérdőjelezték az ágostoni kegyelemtant. A „félpelagiánus” Cassianus és lerinumi Vincentius mellett azonban Ágostonnak hívei is akadtak Provençe-ban: aquitániai Prosper, aki 426-ban, a kegyelemről szóló vita kirobbanásakor Marseille-ben élt, és maga Hilarius, Honoratus életrajzírója. 428-ban Prosper levelet írt Ágostonnak a kegyelem kérdéséről, amelyben Hilariust is Ágoston csodálói között említette meg. A levélben azonban Hilarius mint Arles püspöke szerepel, holott csak Honoratus halála után, 429-ben lesz az; ezért talán helyesebb az egyik fennmaradt kézirat olvasatát elfogadni, melyben Helladiusról, Honoratus arles-i elődjéről van szó.

Hilarius 430-ban, a kegyelemről folytatott vita hevében mondja el emlékbeszédét Honoratus halálának egyéves évfordulóján. Ez a *Sermo* az egyetlen dokumentum arról, hogy hogyan vélekedett Hilarius Ágoston kegyelemtanáról. Ágoston 428-ban két értekezést is írt a lerinumiak számára, egyet *A szentek elrendeléséről (De praedestinatione sanctorum)*, egyet pedig *Az állhatatosság adományáról (De dono perseverantiae)*. Ágoston szívesen írt ezeknek a kolostoroknak, mert úgy érezte, lakóik megértik gondolatait. Nem egészen így történt. A hippói püspök sem az isteni Teremtés jóságát, sem az emberi cselekedetek (opera) értékét nem tagadta, de különbséget tett a földi és a mennyei, a természeti és a természetfeletti között. A dolgok természetes rendjében a jócselekedetek dicséretreméltó, érdemes, erényes tettek, melyek számítanak Isten előtt; ám azt, hogy a dolgok természetfeletti rendjében kit méltat Isten arra, hogy üdvözüljön, rejtve van az ember előtt.

Hilarius emlékbeszéde azt az optimista nézetet hirdeti, hogy a szent életet élő szerzetes üdvözül. A szabad akaratnak van némi szerepe az üdvösség kieszközlésében. A *Sermo* tehát látszólag a lerinumiak „félpelagiánus” álláspontját visszhangozza. Két megtérésről tudósít, Honoratuséről és

Hilariusról: mindkettőben Honoratus kezdeményező szerepét emeli ki. Ő maga akar Krisztusé lenni és ő fáradozik azon, hogy Krisztushoz csábítsa Hilariust: a szöveg hangsúlyozza azt is, hogy Honoratus Krisztussá „válík.” Paradicsomot teremt a pusztából és már életében angyalokhoz hasonló. Mindkét fogalom a korai szerzetesség alapfogalma: a szerzetesek a világról lemondva és Krisztust követve úgy élnek földi Édenkertjükben, mint az első emberpár a bűnbeesés előtt, egészen úgy, mint az angyalok. Az ilyen embereknek a halál nem büntetés, mert nem követi pokolbeli kínszenvedés. Hilarius határozottan állítja, hogy azok, akik Honoratus példáját követve lemondanak a világról és a testi örömeikről, a Mennyei Királyság társörökösei lesznek. Honoratus üdvözlése felől semmi kétség: személyét és sírját isteni kegyelem tüntette ki, halála után az angyalok kara és a szentek kórusa vezeti a Mennysországba, ahol hatékony pártfogója lesz az arles-i híveknek és a lerinumi szerzeteseknek: *A sírjánál jelen levő kegyelem nem kis bizalommal tölt el minket: akinek csontjait itt eltemettük, annak mennyei pártfogására számíthatunk.*

Honoratus egész élete bizonyítja, hogy az isteni kegyelem munkálkodott benne. Ám annak ellenére, hogy a *Sermo* mindvégig egy határozottan saját akaratából cselekvő

embert állít elénk, Hilarius nem cáfolja az ágostoni kegyelemtant. Ágoston szerint ahhoz is isteni kegyelemre van szükség, hogy a jót válasszuk, hogy lelkünkben meginduljon valami, ami a jóra visz bennünket. Az első lökés Istentől származik. Hilarius a kegyelem elsőségének kérdését nem firtatja, sőt kijelenti, hogy a kezdeti lökés Honoratus pályáján is Istennek volt köszönhető: Honoratus Isten segítségével lett az, ami lett: *servat iuvante Deo baptismum.*

A kegyelemről folytatott vitában Hilarius egyfajta „középutas” megoldást népszerűsített a lerinumi szerzetesek és az arles-i hívek között Honoratusról szóló prédikációjában. Apát-utóda, Faustus 434-ben már az ágostoni nézetekkel ellentétes véleményeket is megfogalmaz, lerinumi Vincentius pedig egyenesen Pelagiuséra emlékeztető doktrínák mellett tör lándzsát. A provence-i szerzetesek „félpelagiánus” elképzeléseit csak arles-i Caesariusnak sikerül összehétköznie az augusztiniánus tanokkal. Caesarius 490-től lerinumi szerzetes, 503-ban követi Honoratust és Hilariust Arles püspöki trónusán. Az 529-ben tartott orange-i zsinaton Caesarius megerősíti a kegyelem elsőségét, de leszögezi azt is, hogy *Krisztus segítségével és közreműködésével minden keresztény hittet munkálkodhat lelke üdvösségén.*

IRODALOM

FORRÁSOK

- Jeromos és Hilarius írásainak legjobb kiadásai:
Saint Jérôme: Lettres, I–III, ed. J. Labourt, Paris: Les Belles Lettres, 1982.
Sermo Sancti Hilarii de vita Sancti Honorati. Vitae Sanctorum Honorati et Hilarii, episcoporum Arelatensium, ed. S. Cavallin, Lund, 1952.
 Hilaire d'Arles, *Vie de Saint Honorat*, ed. M.-D. Valentin, Sources chrétiennes 235, Paris, 1977.
 Hilarius szentbeszédét saját fordításban, Jeromos leveleit Puskely Mária fordításában idézem: *A monachizmus kezdetei a római birodalomban*, Debrecen, 2001.
 Ágoston, *De moribus ecclesiae catholicae et de moribus Manichaeorum; De fide et operibus; De natura et gratia; De praedestinatione sanctorum; De dono perseverantiae; Epistula CLXXVII; De gestis Pelagii* a Patrologia Latina és a Bibliothèque Augustinienne kiadásában.
 Ambrus, *De virginibus ad Marcellinam sororem libri tres*, PL 16, 187–232.
 Szent Jeromos, *Nehéz az emberi léleknek nem szeretni*, ford. Adamik T., Budapest, 1991.
 Johannes Cassianus, *Az egyiptomi szerzetesek tanítása*, ford. Simon Árkád OSB, Pannonhalma, 1999.
 Johannes Cassianus, *A keleti szerzetesek szabályai*, ford. Simon Árkád OSB, Pannonhalma, 1999.

Eucherius, *De laude eremi*, PL 50.

Rutilius Namatianus, *De reditu suo sive iter Gallicum*, ed. Ernst Doblhofer, 2 vols, Heidelberg, 1972–77.

SZAKIRODALOM:

- J. Drinkwater–H. Elton (szerk.), *Fifth-century Gaul: A Crisis of Identity?*, Cambridge, 1992.
 J. Biarne, „Le monachisme dans les îles de la Méditerranée nord-occidentale”: *Rivista di archeologia cristiana* LXXVI (2000) 351–374.
 C. M. Kasper, *Theologie und Askese. Die Spiritualität des Inselmönchtums von Lérins im 5. Jahrhundert*, Münster, 1991.
 M. Labrousse, *Saint Honorat, fondateur de Lérins et évêque d'Arles*, Bégrolles-en-Mauges, 1995.
 S. Pricoco, *L'isola dei santi. Il cenobio di Lerino e le origini del monachesimo gallico*, Roma, 1978.
 B. R. Rees, *Pelagius: a Reluctant Heretic*, Woodbridge, 1991.
 B. R. Rees, *Pelagius: Life and Letters*, Rochester, N.Y., 1998.
 A. de Vogüé, *Histoire littéraire du mouvement monastique dans l'antiquité II*, Paris, 1992.
 A. de Vogüé, „Aux origines de Lérins: la règle de Saint Basile?”: *Studia monastica* 31 (1989) 259–266.
 R. H. Weaver, *Divine Grace and Human Agency. A Study of the Semi-Pelagian Controversy*, Macon, Georgia, 1996.